

**I. Boživoj Dostál. Bžecslav-Pohansko.
Velkomoravský velmožský dvorec.
Brno, Universita J. E. Purkyně, 1975.**

**Б. Достал. Бржецлав-Поганско IV.
Садиба великоморавського вельможі.
Брно, 1975**

У 1975 р. в Університеті Я. Пуркіне в Брно (Чехословаччина) видано книгу Б. Достала «Бржецлав-Поганско IV. Садиба великоморавського вельможі» обсягом близько 49 друкованих аркушів. У тексті подано 33 малюнки і реконструкції, а в кінці книги — 112 таблиць з малюнками, 28 фототаблиць та 7 додатків з планами. Книга видана чеською мовою, а резюме — російською та німцькою мовами.

Ця велика монографія є результатом багаторічних досліджень великоморавського городища Погансько, розташованого південніше Бржецлава при злитті річок Морави і Дие. Дослідження городища проведено кафедрою предісторії філософського факультету університету ім. Я. Пуркіне під керівництвом Ф. Қалоусека та автора книги — Б. Достала.

У книзі 11 розділів, в яких детально описано методи і результати проведених у Погансько досліджень стародавніх об'єктів — укріплень житлових і господарчих будов, культових пам'яток, могил та різноманітних знахідок — кераміки, зброї, знарядь праці, предметів побуту тощо. Привертають увагу передусім наведені у книзі плани, зокрема узагальнюючий план розкопок у Погансько з кольоровими позначеннями споруд різних хронологічних періодів, плани виявлених стародавніх укріплень, а також плани насиченості культурного шару.

Добре продуманий допоміжний матеріал. Він дає чітке уявлення про характер і рівень забудови Погансько у різні хронологічні періоди.

Для всієї книги властива чіткість структури, скрупульозний опис матеріалу, глибокий аналіз його та переконлива аргументація висунутих положень, яка доповнюється відповідними ілюстраціями.

У першому розділі розповідається про місцезнаходження Погансько та історію його вивчення з використанням нових методів — палеоботанічних, петрографічних, антропологічних і інших досліджень.

Другий розділ присвячено влаштуванню укріплень та їх реконструкції. Наведена система доказів з використанням матеріалів розкопок та стратиграфічних даних переконливо стверджує відносну і абсолютну хронологію цих укріплень, а реконструкції, зроблені автором, мають велике значення для дослідження слов'янських укріплень доби феодалізму.

У третьому розділі аналізується 128 споруд, виявлених під час розкопок на території великоморавської вельможної садиби. Подана їх чітка класифікація. Всі будови розділено на землянкові та наземні. Описано житла, майстерні, будинки палацу, різні господарські приміщення. В описах наведено їх розміри, розташування, обладнання — все це значно доповнює наші уявлення про житлобудівництво слов'ян у ті часи. Важливо те, що автор наводить численні аналогії щодо будівництва у східних слов'ян, тим самим ще раз засвідчує тісні зв'язки західних і східних слов'ян у IX—X ст.

У четвертому розділі описано архітектуру і будівництво храму, що відноситься до вельможної садиби, культове місце більш стародавнього часу та поховання в садибі. При описі і реконструкції культового місця використано аналогії з багатьох давноруських міст — Києва, Новгород, Старої Рязані та ін.

У п'ятому розділі подана характеристика культурного шару, в якому виділено три горизонти — ранньослов'янський, великоморавський і післяморавський.

У шостому розділі подається докладний аналіз кераміки. Тут розглядаються: 1) ранньослов'янська кераміка трьох хронологічних періодів — V—VI ст., VI—VII ст., VII—VIII ст., 2) великоморавська кераміка; 3) післяморавська. Досліджено 31 тис. зразків від 2 тис. посудин, знайдених при розкопках у Погансько, описано техніку їх виготовлення, форми, орнаментацию, розпис і інші особливості. Таке глибоке дослідження робить значний внесок в історію дослідження гончарного виробництва слов'ян і сприятиме уточненню датування кераміки Київської Русі, з якою вона має багато спільного.

У сьомому розділі предметом дослідження є інший інвентар розкопок у Погансько — кістяні предмети, зброя (стріли, дротики), спорядження воїнів, землеробські знаряддя (мотики, серпи, жорна), ремісничі інструменти (сокири, свердла, різці),

зразки металургії і ковальської справи, ткацтва, обробки шкіри і хутра, різноманітні прикраси, предмети побуту тощо.

Останній розділ монографії підбиває підсумки проведеним дослідженням. Багачуючись на стратиграфії та типологічно-хронологічній оцінці інвентаря, автор провадить відносне і абсолютне датування всіх виявлених об'єктів на території вельможної садиби, дає реконструкцію будівництва садиби в різні періоди та змальовує картину життя в ній і на її околицях. Датуючи вельможну садибу в Погансько IX ст., автор приходять до важливого історичного висновку про ранній розвиток феодалізму у Великій Моравії.

Наведені автором матеріали підтверджують не тільки високий рівень культури у ті часи, але і вказують на тісні зв'язки між західними і східними слов'янами.

Отже, праця Б. Достала є значним вкладом у вивчення історії слов'ян доби феодалізму і буде цікавою для всіх, хто займається цим історичним періодом.

Г. Г. МЕЗЕНЦЕВА

Kozłowski Stefan K.
Cultural differentiation of Europe from 10th
to 5th millennium B. C.
Warsaw, University Press, 1975.

Стефан К. Козловський.
Культурне членування Європи
в X—V тисячоліттях до н. е.
Варшава, Вид-во університету, 1975.

За останні десятиріччя дослідники різних країн Європи досягли значних успіхів у вивченні історії та культури мезолітичного населення континенту. З року в рік зростає кількість фактичного матеріалу, що вимагає його систематики і узагальнення.

Назрілою в археології є, зокрема, проблема культурно-територіального членування пам'яток і культур Європи. Розробкою її в загальноєвропейському масштабі поряд з іншими авторами займається польський дослідник Стефан К. Козловський. Основні положення його систематики мезолітичних культур Європи висвітлювались уже в кількох працях¹, але найповніше вони викладені в рецензованій книзі, що вийшла останнім часом.

Перш ніж перейти до розгляду цього питання, варто зазначити, що проблема культурно-територіального поділу мезолітичних культур Європи ставиться в археологічній літературі не вперше. Слід згадати, наприклад, праці П. П. Єфименка, М. Я. Рудинського, Дж. Кларка, Г. Швабедіссена², а також численні статті й монографії, що з'явилися після другої світової війни³.

На відміну від своїх попередників, які вивчали переважно пам'ятки відносно невеликих регіонів, С. К. Козловський поставив перед собою завдання дати загальну систематику культур всієї Європи (Західної, Центральної і Східної) в одній схемі.

У питанні класифікації культур і пам'яток епохи мезоліту серед дослідників Європи, і зокрема Польщі, в даний час намітилися дві основні тенденції. Одна з них базується на детальному аналізі цілих комплексів, передусім «чистих», після чого вони об'єднуються в групи, культури, цикли тощо. Друга тенденція полягає в тому, що беруться до уваги головним чином основні провідні форми виробів чи їх комп-

¹ *Kozłowski Stefan K. Pradzieje ziem Polskich od IX do V tys. p. n. e. Warszawa, 1972; Kozłowski S. K. Introduction to the History of Europe in Early Holocene.— The Mesolithic in Europe. Warsaw, 1973; Kozłowski J. K., Kozłowski S. K. Pradzieje Europy od XL do IV tys. p. n. e. Warszawa, 1975.*

² *Єфименко П. П. Мелкие кремневые орудия геометрических и иных своеобразных очертаний в русских стоянках раннеолитического возраста.— Русский антропологический журнал, 1924, т. 13, вып. 3-4. М.; Рудинський М. Я. До питання про культури мезолітичної доби на Україні.— Антропология, т. 1, 1928; Clark I. G. The Mesolithic Settlement of Northern Europe. Cambridge, 1936; Schwabedissen H. Die Mittlere Steinzeit in westlichen Norddeutschland, Neumünster, 1944.*

³ *Indreko R. Die Mittlere Steinzeit in Estland. Stockholm, 1948; Воеводський М. В. Мезолітичне культурі Восточної Європи.— ҚСІИМҚ, 1950, вып. 31; Формозов А. А. Етнокультурные области на территории Европейской части СССР в каменном веке. М., 1959; Weickowska H. Zagadnienie zróżnicowań kulturowych w mezolizie Polski.— «Światowit», 1969, № 30; Римантене П. К. Палеолит и мезолит Литвы. Вильнюс, 1971; Кольцов Л. В. Локальные группы Волго-Окского мезолита.— ҚСІА АН СССР. 1973, № 137; Телегин Д. Я. Поздний мезолит Украины: опыт культурно-територіального членения памятников.— The Mesolithic in Europe. Warsaw, 1973; Arora S. K. Mittelsteinzeitliche Formengruppen zwischen Rhein und Weser.— Там же, Gramsch B. Das Mesolithikum im Fachland zwischen Elbe und Oder. Berlin, 1973.*